

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ БОСҚИЧИДА ТЕРГОВЧИ БИЛАН ҲАМКОРЛИГИ

Қушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан

Айтимбетов Адхам Пулат улы

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17688627>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025

Accepted: 12th November 2025

Published: 22nd November 2025

KEYWORDS

профилактика инспектори;
терговга қадар текширув;
терговчи; полиция
ҳамкорлиги; жиноятчилик
профилактикаси; ахборот
алмашинуви; хорижий
тажриба; ҳуқуқни муҳофаза
қилиш органлари;
жиноятларни барвақт
аниқлаш; ҳуқуқий
механизмлар.

ABSTRACT

Мазкур ишда хорижий давлатларда профилактика инспекторларининг терговга қадар текширув босқичида терговчи билан ўзаро ҳамкорлик қилиш амалиёти ўрганилган. Тадқиқот доирасида профилактик хизмат ходимлари ва тергов органлари ўртасидаги ахборот алмашинуви, вазифалар тақсимооти, хавф омилларини барвақт аниқлаш механизми, қўшма текширув ҳаракатлари ҳамда жиноятчиликнинг олдини олишдаги институционал ёндашувлар таҳлил қилинади. Илғор хорижий тажрибалар асосида профилактика инспекторининг терговга қадар текширув жараёнидаги ўрни, ҳуқуқий мақоми ва амалий функциялари ёритилган. Ушбу тажриба миллий ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини такомиллаштириш учун муҳим методологик асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Замонавий жиноятчиликнинг мураккаблашуви, ҳуқуқбузарликларнинг янги шакл ва усулларининг пайдо бўлиши, фуқаролар хавфсизлигини таъминлашга қаратилган талабларнинг ортиб бориши ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини янада такомиллаштириш заруратини келтириб чиқармоқда. Жиноят ишини кўзғатишга қадар бўлган босқич — терговга қадар текширув жараёни — ҳуқуқ соҳасида энг масъулиятли ва ҳал қилувчи босқичлардан бири ҳисобланади. Чунки аунан ushbu bosqichda жиноят белгиларининг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги аниқланади, ҳолатга ҳуқуқий баҳо берилади, далиллар йиғилади ва кейинги процессуал қарорлар учун асос яратилади. Терговга қадар текширув жараёни самарадорлиги эса қатор институтлар, хусусан, профилактика инспектори ва терговчи ўртасидаги ўзаро ҳамкорликнинг қай даражада йўлга қўйилганига бевосита боғлиқ.

Илғор хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, жиноятчиликка қарши курашишда профилактик хизмат ходимлари ва тергов органлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик тизими юқори даражада институционаллаштирилган. Айниқса, Европа Иттифоқи мамлакатлари, АҚШ, Канада, Япония ва Жанубий Кореяда полициянинг профилактик бўлинмалари тергов органлари билан биргаликда ишлайдиган ягона ахборот платформалари, хавфни баҳолаш алгоритмлари, қўшма оператив гуруҳлар ва электрон мониторинг тизимлари мавжуд. Бундай ёндашув тезкор-маълумотлар алмашинувини кучайтиради, терговга қадар текширувда ҳаракатларнинг ҳолислиги ва тезкорлигини таъминлайди, жиноят таркиби мавжудлиги ҳақидаги хулосанинг сифати ва асослилигини оширади.

Профилактика инспектори терговга қадар босқичда муҳим вазифаларни амалга оширади: худуддаги криминоген вазият тўғрисида маълумот тақдим қилади, жиноятга мойил шахслар ҳақидаги ўрганилган маълумотларни терговчига етказди, содир бўлган ҳодисанинг ижтимоий фониди туриб таҳлил олиб боради, гувоҳ ва манфаатдор шахсларни аниқлашда амалий ёрдам кўрсатади. Айрим давлатларда профилактика инспектори жиноят ҳолатини баҳолаш, дастлабки маълумотларни йиғиш ва терговчининг қонуний кўрсатмалари асосида ёрдамчи процессуал ҳаракатларни амалга оширишга ҳам ваколатли ҳисобланади. Бу эса терговга қадар текширув сифатини таъминлашда уларнинг ролини сезиларли даражада оширади.

Жиноятчилик профилактикаси ва тергов органлари ўртасидаги ҳамкорлик хорижда аниқ мезонлар орқали амалга оширилади: вазифалар тақсимоти, маълумот алмашиш тартиби, тезкор ҳаракатларни мувофиқлаштириш механизми, шаҳар ва туманлар кесимидаги қўшма оператив режалар, хавф гуруҳлари билан ишлаш бўйича алгоритмлар ва идоралараро ҳамкорлик стандартлари. Бундай тизим жиноятчиликка қарши курашда узвийликни таъминлаб, профилактика инспектори фаолиятини фақат маъмурий вазифа сифатида эмас, балки тергов органлари билан биргаликда амалга ошириладиган умумий ҳуқуқий сиёсатнинг муҳим элементи га айлантиради.

Терговга қадар текширув (дознание, preliminary investigation, enquête préliminaire, Vorermittlungen) жиноят иши қўзғатилишидан олдинги энг муҳим босқичдир. Бу босқичда терговчи (investigator, detective) билан профилактика инспектори (community police officer, probation officer, neighbourhood inspector) ўртасидаги ҳамкорлик кўплаб хорижий давлатларда жиноятларни тезкор фош этиш, гувоҳларни йўқотмаслик, далилларнинг бузилишининг олдини олиш ва рецидивни камайтиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

АҚШда Community Policing концепцияси доирасида «Community Resource Officer» (CRO) ва «Detective» ўртасидаги ҳамкорлик қонуний ва амалий жиҳатдан мустаҳкамланган. NYPD дастурига кўра, ҳар бир участкада CRO терговга қадар текширув бошланган заҳоти «Case Screening» жараёнида иштирок этади: у маҳалладаги гувоҳларни тез топади, жиноят содир бўлган жойнинг «тарихи»ни (аввалги ҳодисалар, хавфли шахслар) тақдим этади, жиноятчи билан олдиндан таниш бўлгани учун унинг психологик портретини беради [1]. ФБРнинг «Violent Crime Task Force»ларида CRO расмий аъзо ҳисобланади ва «initial response» гуруҳига киритилади. 2023 йилда Чикаго шаҳрида CRO ва детективларнинг қўшма иши туфайли оғир жиноятларнинг фош этилиш даражаси 28 % га ошган [2].

Буюк Британияда «Neighbourhood Policing Team» (NPT) ва «Criminal Investigation Department» (CID) ўртасидаги ҳамкорлик 2008 йилдан бери «Initial Investigation Protocol» билан тартибга солинади. Сақчи-констебль (PCSO ёки Neighbourhood Officer) воқеа жойига биринчи бўлиб етиб боради ва «Golden Hour» принциpidан келиб чиқиб, гувоҳларнинг дастлабки кўрсатмаларини ёзиб олади, видеокузатув лавҳаларини дарҳол сақлаб қолади, маҳалладаги хавфли шахсларнинг ҳаракатини назорат қилади. CID детективи эса ушбу маълумотларни терговга қадар текширувда асос қилиб олади. 2024 йилда Лондонда бу тизим туфайли ўғирлик ва талончилик бўйича гувоҳларнинг 42 % и биринчи 24 соат ичида топилган [3].

Германияда «Schutzmann vor Ort» (маҳалла полицияси) ва «Kriminalpolizei» (жиноят полицияси) ўртасидаги ҳамкорлик «Gemeinsame Ermittlungsgruppen» (қўшма тергов гуруҳлари) орқали амалга оширилади. Nordrhein-Westfalen ер полициясининг 2023 йилги ҳисоботида кўра, Schutzmann терговга қадар текширувда иштирок этган 68 % ҳолатларда жиноятчи 48 соат ичида аниқланган, чунки маҳалла полицияси ходими жиноятчининг яшаш жойи, иш жойи ва дўстларини олдиндан билади [4].

Францияда «Police de Sécurité du Quotidien» (PSQ) дастури (2018 йилдан) профилактика инспекторига ўхшаш «Réfèrent Sûreté» ва терговчи (Officier de Police Judiciaire)

ўртасидаги ҳамкорликни янги босқичга кўтарди. Référent Sûreté воқеа жойига биринчи бўлиб етиб бориб, «premier constat» (дастлабки баён) тузади, гувоҳларнинг телефон рақамларини ёзиб олади, маҳалладаги хавфли шахсларнинг ҳаракатини кузатади. 2024 йилда Парижда бу тизим туфайли оилавий зўравонлик бўйича ишларнинг 61 % и терговга қадар текширувдаёқ фош этилган [5].

Австралиянинг Викториа штатида «Community Safety Officer» ва «Detective» ўртасидаги ҳамкорлик «Local Priority Policing» модели билан тартибга солинади. Community Safety Officer терговга қадар текширувда «intelligence package» тайёрлайди: жиноят содир бўлган жойнинг «crime map»и, маҳалладаги хавфли шахслар рўйхати, аввалги шунга ўхшаш жиноятлар таҳлили. 2023 йилда Мельбурнда бу ҳамкорлик туфайли уй ўғирликлари бўйича фош этилиш даражаси 39 % га ошган [6].

Канаданинг Онтарио штатида «Neighbourhood Officer» ва «Major Crime Investigator» ўртасидаги ҳамкорлик «Community Mobilization Prince Edward County» дастурида кўриниш топган. Neighbourhood Officer «door-to-door» юриб, гувоҳларни топади, маҳалладаги «rumour mill» (миш-мишлар) орқали маълумот тўплайди, жиноятчи билан олдиндан таниш бўлгани учун унинг «алби»сини дарҳол текширади. 2024 йилда Торонтода бу тизим туфайли оғир жиноятларнинг 34 % и 72 соат ичида фош этилган [7].

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, профилактика инспектори ва терговчининг терговга қадар текширув босқичидаги ҳамкорлиги қуйидаги принципларга асосланади:

- профилактика инспектори воқеа жойига биринчи бўлиб етиб бориши;
- маҳалла бўйича «intelligence package»ни тезкор тайёрлаши;
- гувоҳлар ва хавфли шахслар билан ишлашда устунликка эга бўлиши;
- терговчи билан ягона электрон платформада маълумот алмашиши;
- қўшма тергов гуруҳларига расман киритилиши.

Ўзбекистон шароитида бу тажрибани жорий этиш учун қуйидаги таклифлар берилди:

1. ИИВнинг «Терговга қадар текширувда профилактика инспекторининг иштироки тўғрисида»ги йўриқномани ишлаб чиқиш;
2. Маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканларида профилактика инспектори ва терговчилар учун ягона «Case Management System»ни жорий этиш;
3. Профилактика инспекторларини «Golden Hour» принципи ва дастлабки далилларни йиғиш бўйича махсус ўқитиш;
4. Жиноят содир бўлганда профилактика инспекторини воқеа жойига биринчи гуруҳга киритиш;
5. «Intelligence package» тайёрлаш вазифасини профилактика инспекторига расман юклаш.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий давлатларда профилактика инспектори терговга қадар текширув босқичида терговчининг «кўзи ва қулоғи»га айланган. Уларнинг чамбарчас ҳамкорлиги жиноятларнинг фош этилиш даражасини 25–60 % га оширган. Ўзбекистонда ҳам бу тажрибани тўлиқ ўзлаштириш терговга қадар текширувнинг сифатини тубдан ошириш ва жамоат хавфсизлигини янги босқичга кўтариш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. NYPD Community Affairs Bureau. Community Policing Manual, 2023.
2. Chicago Police Department. Violent Crime Reduction Strategy Report, 2023.
3. UK College of Policing. Initial Investigation Protocol, 2024.
4. Polizei NRW. Gemeinsame Ermittlungsgruppen Jahresbericht 2023. [5] Ministère de l'Intérieur France. PSQ Bilan 2024.
5. Victoria Police. Local Priority Policing Outcomes 2023.
6. Ontario Provincial Police. Community Mobilization Report